

Ієромонах Митрофан (Божко)

**Київська духовна
семінарія 1946–1947 рр.:
обставини відкриття та
перший навчальний рік**

Під час Другої світової війни керівництво Радянського Союзу на чолі з Йосипом Сталіним під впливом зовнішньополітичних факторів було змушене зробити кроки назустріч Православній Церкві, хоча це й не означало зміну ставлення до релігії як такої або відмову від курсу на побудову атеїстичної держави. Серед низки питань, які Церква отримала дозвіл вирішувати, була підготовка кадрів священства. Справа в тому, що багато священнослужителів, які отримали освіту в духовних навчальних закладах Російської імперії, були фізично знищені під час жорстоких репресій, а більшість новопосвяченого духовенства не мала богословської підготовки взагалі. Разом із тим, влада була зацікавлена, щоби в Церкві з'явилося нове покоління священнослужителів, вихованих у радянській системі та лояльних до радянської держави, на відміну від дореволюційного духовенства. З огляду на це, 28 листопада 1943 р. Рада народних комісарів СРСР дозволила відкрити в Москві Православний Богословський інститут та пастирсько-богословські курси¹. З цього часу бере початок відновлення системи духовної освіти в Руській Православній Церкві.

Зрозуміло, що в масштабах Радянського Союзу наявність лише двох навчальних закладів у Москві не могла задовольнити потреб усієї Церкви. У зв'язку з цим 15 березня 1945 р. патріарх Алексій (Симанський) звернувся до Ради в справах Руської Православної Церкви з проханням дати дозвіл на відкриття пастирсько-богословських курсів ще в кількох містах. У відповідь на це прохання Рада Міністрів СРСР постановою № 511–147/с від 22 березня 1945 р. дозволила відкрити пастирсько-богословські курси в Ленінграді, Києві, Львові, Луцьку, Мінську, Одесі та Ставрополі².

¹ Катаев А. М. Духовные школы Русской Православной Церкви в 1943–1949 годах // Вестник церковной истории. 2006. № 1. С. 178.

² Там само. С. 181.

За проектом архієпископа (згодом — митрополита) Григорія (Чукова) пастирсько-богословські курси мали бути богословською школою середнього рівня, аналогічно до дореволюційних духовних семінарій. Проте термін навчання в них був розрахований на 2 роки, на відміну від 6 років у дореволюційних семінаріях. Це скорочення планувалося компенсувати розумовою зрілістю вступників (не молодше 18 років) та їхньою особистою зацікавленістю, а також зосередженістю на суто богословських предметах, на відміну від дореволюційної програми, насиченої загальноосвітніми предметами. Особливість курсів полягала в практичному спрямуванні всієї системи навчання. Заняття мали проводитися у вечірній час по буднях, крім субот та передсвяткових днів. Для малозабезпечених слухачів передбачалася стипендія, а для іногородніх — гуртожиток³.

Отже, з 22 березня 1945 р. церковний Київ мав офіційний дозвіл на підготовку священнослужителів на пастирсько-богословських курсах. Через рік, 9 липня 1946 р., Рада Міністрів СРСР своїм розпорядженням № 3537-рс дозволила перетворити пастирсько-богословські курси в Москві, Ленінграді, Києві, Саратові, Львові, Одесі, Мінську, Луцьку та Ставрополі на духовні семінарії з 4-річним терміном навчання⁴.

Проте прийняття рішення на державному рівні не означало його негайне втілення в життя. Зокрема, 24 грудня 1946 р. уповноважений Ради в справах Руської Православної Церкви по Київській області П. Д. Федотов доповідав у Москву, що «духовні курси в Києві» ще не відкрито⁵. Тобто в той час, коли в інших містах йшов процес перетворення пастирсько-богословських курсів на духовні семінарії, у Києві ще не існувало навіть курсів. Пізніше ректор КДС прот. Сергій Афонський пояснював затримку відкриття пастирських курсів відсутністю придатного приміщення через руйнацію міста під час війни⁶.

Однак у 1946 р. у Києві тривала інтенсивна підготовка до відкриття духовного навчального закладу. Наявні документи дають підставу вважати, що спочатку йшлося саме про відкриття в Києві пастирсько-богословських курсів, а не семінарії. Зокрема, в переписці Екзархії та уповноважених вживаються такі вирази: «богословська школа в м. Києві»⁷, «духовна школа Екзархії України»⁸ та «духовні курси в Києві»⁹.

³ Григорий [(Чуков)], архиеп. Учреждение духовно-учебных заведений // Журнал Московской Патриархии (далее — ЖМП). 1943. № 3. С. 22–24.

⁴ Катаев А. М. Вказ. праця. С. 183.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 32. Арк. 22.

⁶ Афонский С., свящ. Открытие Киевской духовной семинарии // ЖМП. 1947. № 6. С. 6.

⁷ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 32. Арк. 18.

⁸ Там само. Арк. 19.

⁹ Там само. Арк. 22.

3 жовтня 1946 р. керуючий справами Українського екзархату прот. Костянтин Ружицький направив уповноваженому Ради в справах Руської Православної Церкви по УРСР П. С. Ходченку список викладачів запланованої «богословської школи» й тих, хто подав заяву на зарахування¹⁰. Серед педагогічного складу були вказані п'ять осіб: свящ. Сергій Афонський — завідувач курсами та викладач катехізису, свящ. Олександр Луценко — викладач історії, свящ. Василій Кочергін — викладач церковнослов'янської мови та співу, свящ. Миколай Скоропостижний — завідувач господарством та викладач церковного уставу, свящ. Георгій Єдлінський — викладач біблійної історії¹¹.

Щодо кількості вступників, то у звітах уповноваженого по Київській області П. Д. Федотова наявна певна плутанина, на що звертав увагу член Ради в справах Руської Православної Церкви Г. Т. Уткін. Зокрема, у листі від 11 квітня 1947 р. він вказував на необхідність краще систематизувати інформацію в майбутньому¹². У зв'язку з цим при аналізі статистичних даних ми будемо брати за основу не звіти П. Д. Федотова, а списки, надані йому канцелярією Екзарха України.

Перший список під назвою «Відомості про вступників до духовної школи Екзархії України» нараховує 28 осіб і ще додатковим списком — 8 осіб. Отже, усього — 36 осіб¹³. Другий список, очевидно допрацьований і більш пізній, під назвою «Список осіб, що подали документи на зарахування до духовної школи», нараховує 45 осіб. У ньому присутні всі, хто вказаний у попередньому списку, крім 7 осіб із додаткового списку¹⁴. За поясненням П. Д. Федотова, заяви вступників приймалися в канцелярії Екзарха України, а 7 з них не мали при собі необхідних документів, тому не були прийняті й не розглядалися¹⁵. Таким чином, усього до канцелярії було подано 52 заяви, 7 з яких були згодом відхилені.

Уявлення про ці 52 особи, які подали заяви на вступ до пастирсько-богословських курсів, можемо скласти, розглянувши згадані списки за такими показниками:

— *рік народження*: 1878–1899 — 7 осіб, 1903–1920 — 14 осіб, 1921–1928 — 31 особа. Найстарший вік вступника — 68 років (1 особа), наймолодший — 18 років (15 осіб);

— *соціальне походження*: діти селян — 26, службовців — 12, робітників — 7, священників — 5, псаломщиків — 2.

— *сімейний статус*: неодружених — 38, одружених — 14.

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 32. Арк. 18.

¹¹ Там само. Арк. 21.

¹² Там само. Спр. 45. Арк. 98–99.

¹³ Там само. Спр. 32. Арк. 19–19 зв.

¹⁴ Там само. Арк. 20–21.

¹⁵ Там само. Спр. 45. Арк. 105.

— *місце проживання (область)*: Київ — 7, Київська — 12, Чернігівська — 8, Вінницька — 7, Житомирська — 6, Черкаська, Полтавська, Донецька — по 2, Кам'янець-Подільська — 1. Крім того, були подані заяви з Російської РФСР — 3 (Смоленська та Молотовська (нині — Пермська) обл., Краснодарський край), Білоруської РСР — 1 (Могилевська обл.) та Молдавської РСР — 1;

— *рід занять*: селяни, колгоспники — 15, церковнослужителі — 10, робітники — 5, студенти, учні — 6, службовці — 3, непрацюючих — 3, пенсіонери — 2, медики — 2, диякон, церковний староста, вчитель, пекаряк — по 1, відсутні відомості — 2.

Таким чином, абітурієнтами пастирсько-богословських курсів були вихідці з різних верств населення й люди різного роду занять. Більшість із них проживали в 8 областях Української РСР, здебільшого північних і центральних, але були й бажаючі із сусідніх республік — Російської, Білоруської та Молдавської СРС.

Наступним етапом після подачі документів було складання вступних іспитів. За словами керуючого справами прот. К. Ружицького, планувалося набрати не більше 10–15 осіб. Очевидно, ця кількість була обумовлена матеріальними можливостями Екзархії. 24 грудня 1946 р. П. Д. Федотов доповідав, що прибуття курсантів до Києва планувалося на 2–3 січня 1947 р. в кількості 25–30 осіб¹⁶. Насправді на вступні екзамени з'явилися лише 23 особи, решта не прибули¹⁷. Причина в офіційних документах не вказувалася, але можна здогадатися, що місцева влада, довідавшись про наявність у себе абітурієнтів церковного закладу, робила все можливе, щоби не допустити їхнього вступу туди. Іспити були письмові — перевірочний диктант і твір, та усні — знання основних молитов і подій Священної історії Нового Завіту, церковнослов'янське читання, основи катехізису, церковний устав, російська література, історія, географія та церковний спів¹⁸.

За результатами іспитів було відібрано 11 осіб, яких зарахували до 1 класу Київської духовної семінарії. Очевидно, наприкінці 1946 р. священноначаллям було прийнято рішення про відкриття в Києві одразу духовної семінарії, минаючи пастирсько-богословські курси. Зокрема, 23 грудня 1946 р. постановою Учбового комітету при Священному Синоді, затвердженою Патріархом (журнал № 8), свящ. С. Афонський був призначений ректором Київської духовної семінарії (а не курсів) та викладачем катехізису¹⁹.

¹⁶ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 32. Арк. 22.

¹⁷ Там само. Спр. 45. Арк. 105.

¹⁸ Афонский С., свящ. Вказ. праця. С. 6.

¹⁹ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 80 зв.

На навчання були прийняті: ієрод. Анатолій (Кизяр), В. А. Козел, О. І. Крень, С. Г. Лаврентьев, В. Т. Лагодний, С. О. Леонтьев, І. І. Никитенко, І. О. Обатуров, Г. Р. Пилипенко, В. В. Третяк та В. П. Яковенко. Зауважимо, що двоє з них раніше були присутні в першому списку (додатковому) і не згадувалися в другому, а один був відсутнім у вказаних списках взагалі. Можливо, ті заяви, які раніше були відхилені, знову були прийняті після подачі повного пакету документів.

Відповідно до наведених вище критеріїв, серед відібраних студентів було 7 вихідців із селянських родин і 4 з родин службовців; 9 неодружених і 2 одружених; за віком 1 — 47 р., 1 — 33 р., 7 — від 28 до 21 рр., 2 — 18 р. За родом занять — ієродиякон, іподиякон, пономар, пенсіонер, службовець, 2 учні, 3 колгоспника, 1 не працював. По областям — 3 з Чернігівської, по 2 з Київської та Києва, по 1 з Полтавської, Житомирської, Вінницької та Смоленської²⁰. Порівнявши ці дані з даними про абітурієнтів загалом, можемо помітити, що жоден абітурієнт із сімей священників або псаломщиків не зміг вступити до семінарії або приїхати на іспити. За родом занять було прийнято більше представників «трудового класу», ніж церковнослужителів. Очевидно, перевага також надавалася неодруженим. Що стосується місця проживання, то більші шанси на вступ мали ті, хто проживав у регіонах, територіально ближчих до Києва.

Поки проводилися вступні іспити, закінчувався капітальний ремонт класів і гуртожитку семінарії, які розмістилися в Михайлівському Золотоверхому монастирі в колишніх покоях митрополита Іоанна (Соколова) та прилеглих приміщеннях²¹. Це був кам'яний двоповерховий корпус по вул. Жертв Революції (нині — вул. Трьохсвятительська). Технічні та санітарні показники приміщення були задовільні, але аудиторії виявилися маломісткими, оскільки це були колишні чернечі келії. На першому поверсі розмістилися кухня та їдальня, на другому — гуртожиток для студентів, аудиторії та кімнати для обслуговуючого персоналу²².

Урочисте відкриття Київської духовної семінарії відбулося у вівторок 18 лютого 1947 р. у день віддання свята Стрітіння Господнього та пам'яті святителя Феодосія Чернігівського. Напередодні було звершено всеношну з акафістом великомучениці Варварі, який зазвичай звершувався щовівторка перед літургією, але через відкриття семінарії був перенесений на вечір. На правому кліросі співали викладачі та студенти семінарії під керівництвом викладача співу свящ. В. Кочергіна, на лівому — братія Михайлівського монастиря. До початку літії до храму прибув митрополит Київський і Галицький Іоанн. У служінні всеношної та читанні акафісту взяло участь 10 священників та 4 диякони. У сам день

²⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 32. Арк. 19–19 зв., 20–21, 97.

²¹ Афонский С., свящ. Вказ. праця. С. 6.

²² ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 74.

відкриття Божественну літургію очолив Екзарх України в співслужінні 14 священників та 4 дияконів. На правому кліросі співав хор братії Києво-Печерської лаври, на лівому — викладачі та студенти семінарії. Після запричасного стиха ректор свящ. С. Афонський виголосив проповідь про висоту пастирського служіння. Після літургії було відправлено молебень перед навчанням, на початку якого митрополит Іоанн звернувся до студентів зі словом архіпастирської настанови²³.

Урочистий акт відкриття семінарії відбувся в одній з аудиторій. Після зустрічі митрополита присутні заспівали стихиру «Днесь благодать Святаго Духа нас собра», і владика оголосив Київську православну духовну семінарію відкритою. За столом президії зайняли місця митрополит Іоанн (Соколов), заступник уповноваженого по УРСР Г. С. Катунін, уповноважений по Київській області П. Д. Федотов, керуючий справами Українського екзархату прот. К. Ружицький та ректор семінарії свящ. С. Афонський. З вітальними словами до присутніх звернулися митрополит, Г. С. Катунін та П. Д. Федотов. Далі викладач церковної історії свящ. О. Луценко виступив із доповіддю про історію духовного просвітництва в Росії та Україні, секретар Правління семінарії свящ. Г. Єдлінський ознайомив присутніх зі статутом духовної школи, а ректор свящ. С. Афонський повідомив про обставини відкриття КДС. Між виступами присутні співали тропарі П'ятидесятниці та Стрітєння, а співом молитви «Достойно есть» та «Іс полла еті, деспота» завершилася офіційна частина торжества. Після урочистого акту митрополит, почесні гості та корпорація семінарії мали чай, а студенти — святковий обід. Урочистості відкриття КДС закінчилися о 16:00. На завершення було прийнято рішення послати вітальні телеграми Святішому патріарху Алексію та голові Ради в справах Руської Православної Церкви Г. Г. Карпову. За словами ректора, відкриття духовної семінарії знайшло гарячий відгук серед парафіян київських церков. Митрополиту та корпорації семінарії надходили численні вітання разом із грошовими жертвами на потреби нового навчального закладу²⁴.

Отже, 1946–1947 навчальний рік Київська духовна семінарія розпочала в складі лише одного (першого) класу і з великим запізненням — 19 лютого 1947 р. У зв'язку з цим закінчити навчальний рік планувалося до 1 серпня 1947 р. На цей період було намічено 111 навчальних днів при 555 годинах²⁵. Очевидно, керівництво семінарії прагнуло надолужити втрачений навчальний час у п'ять місяців (вересень 1946 р. — січень 1947 р.) за два місяці (червень — липень 1947 р.), при цьому планувалося проводити по 5 уроків щодня. Слід зазначити, що початок занять співпав із першим тижнем Великого посту, тому уроки не проводили-

²³ Афонський С., свящ. Вказ. праця. С. 6–7.

²⁴ Там само. С. 7–10.

²⁵ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 76.

ся, і студенти щодня відвідували богослужіння²⁶. Виходячи з того, що в 1947 р. перший тиждень Великого посту тривав із 24 лютого по 2 березня, то реально заняття почалися лише 3 березня.

Навчальний процес у перший рік існування КДС був організований наступним чином: 8:00–9:25 — відвідування церкви, 9:30 — сніданок, 10:00 — початок занять, які тривали до 15:00, іноді — до 16:00. Після занять — обід, далі — індивідуальне вивчення матеріалу. Харчування було, на думку керівництва, калорійним, але дворазовим, чим студенти не були задоволені й наполягали на триразовому харчуванні. Станом на 27 березня 1947 р. нічого негідного за студентами помічено не було, успішність була доброю, режимом та викладачами вони були задоволені²⁷.

Станом на 9 серпня 1947 р., тобто в кінці навчального року, П. Д. Федотов звітував, що всі студенти мали релігійну налаштованість та гарне патріотичне почуття. Пропусків занять по хворобі чи з інших причин не було. Стипендії студентам не виплачувалися, але харчування було триразовим²⁸. Таким чином, керівництво семінарії змогло вирішити останнє питання на користь студентів.

Викладацька корпорація КДС складалася із 7 осіб: ректор та викладач катехізису — свящ. С. Афонський, кандидат богослов'я; в. о. інспектора та викладач церковної історії — свящ. О. Луценко, кандидат богослов'я; завідуючий господарством та викладач церковного уставу — свящ. М. Скоропостижний, кандидат богослов'я; секретар Правління та викладач біблійної історії — свящ. Г. Єдлінський, випускник Православної Богословської Академії 1924 р.; викладач російської мови — прот. Б. Шулькевич, кандидат богослов'я; член Господарчого правління, викладач церковнослов'янської мови та церковного співу — свящ. В. Кочергін, випускник історико-філологічного факультету Київського університету та Київської консерваторії; викладач Конституції СРСР — В. П. Герасименко, рекомендований уповноваженим П. Д. Федотовим (почав викладання в середині навчального року)²⁹. Таким чином, усі викладачі мали вищу богословську або світську освіту, а 4 з них — науковий ступінь.

Для першого класу семінарії було заплановано вивчення лише 8 дисциплін. Нижче наведено навчальні посібники та розподіл навчального матеріалу (деякі назви посібників та ініціали авторів в оригіналі відтворені некоректно, тому ми виправили ці недоліки):

1. Православний катехізис — початкові відомості та перша частина «Про віру» (за книгою «Пространный христианский катехизис» митр. Філарета (Дроздова));

²⁶ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 74.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. Арк. 105 зв.

²⁹ Там само. Арк. 107–108.

2. Біблійна історія — від створення світу до пришествя Христа (за посібником «Священная история Ветхого Завета» прот. Н. Попова);

3. Церковний устав (Літургіка) — місце, предмети, особи та дії, необхідні для богослужіння, богослужбові книги та служби за ними (за книгою «Пособие к изучению устава богослужения Православной Церкви» прот. К. Нікольського). Значна увага приділялася практичній стороні вивчення уставу;

4. Історія Церкви — з 34 по 1517 рр., тобто від П'ятидесятниці до початку Реформації (за підручниками «История христианской Православной Церкви» прот. П. Смирнова та «История христианской церкви» П. Малицького);

5. Церковнослов'янська мова — етимологія та синтаксис на матеріалі молитов і піснеспівів (за підручником «Грамматика церковно-славянского языка нового периода» К. Козьміна);

6. Церковний спів — елементарна теорія музики і співу, вісім гласів, спів по квадратному письму (посібники не вказані);

7. Російська мова — фонетика та морфологія (за підручником «Грамматика русского языка» С. Бархударова);

8. Конституція СРСР — об'єм цієї дисципліни не був окреслений, оскільки на початок занять викладача ще не було знайдено³⁰.

Джерела дозволяють проілюструвати взаємодію семінарії з державними та науковими установами з приводу організації навчального процесу на прикладі такої ситуації. 25 лютого 1947 р. Правління КДС просило митрополита виступити з клопотанням про дозвіл викладачам семінарії користуватися для своїх занять книжками з колишньої бібліотеки Київської духовної академії, на той час — філіалу №2 Бібліотеки Академії Наук УРСР³¹. 27 лютого Екзарх звернувся з клопотанням до уповноваженого по УРСР П. С. Ходченка³², а останній 1 березня — до керівництва АН УРСР³³. 13 березня вчений секретар Президії АН УРСР Г. В. Карпенко повідомив, що директору бібліотеки Ю. О. Меженку були дані вказівки дозволити викладачам КДС користуватися Бібліотекою АН УРСР на рівні з науковими працівниками м. Києва³⁴. Екзарха про це рішення повідомили 18 березня³⁵. Ланцюжок цієї переписки демонструє, як у той час вирішувалися щоденні питання. Навіть за сприяння відповідних органів така проста річ, як дозвіл користуватися бібліотекою, передбачала значні зусилля і, що головне, відібрала 3 тижні часу.

³⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 76–76 зв.

³¹ Там само. Арк. 68–69.

³² Там само. Арк. 67.

³³ Там само. Арк. 66.

³⁴ Там само. Арк. 71.

³⁵ Там само. Арк. 72.

Перший навчальний рік у Київській духовній семінарії тривав з 19 лютого по 15 липня 1947 р. Проте, як зазначалося, заняття не проводилися під час першого тижня Великого посту. Також була зроблена перерва на Пасхальні канікули з 5 по 22 квітня³⁶ (у 1947 р. Пасха була 13 квітня, відповідно, канікули почалися на Лазареву суботу і тривали до Радониці включно). Ясна річ, реалії життя вносили свої корективи в намічений навчальний процес. Зокрема, з початком занять у семінарії не було викладача Конституції СРСР, тому в лютому й березні відведені 10 годин були використані викладачем церковнослов'янської мови. Щодо загальної картини, то навчальний план та річний звіт дають змогу порівняти кількість реально проведених занять із кількістю годин, відведених на кожний із предметів. Отже, православний катехізис — використано 69 з відведених 74 годин (93%), біблійна історія — 68 із 74 (92%), церковний устав — 97 зі 108 (90%), історія Церкви — 62 із 74 (84%), церковнослов'янська мова — 65 із 69 (94%), церковний спів — 64 із 78 (82%), російська мова — 30 з 38 (79%), Конституція СРСР — 34 з 40 (85%). Усього з запланованих 555 годин, як вказано в офіційній документації, було використано 485, що складає 88% занять³⁷. Однак, слід зауважити, що ця цифра була неточною. Насправді за загальною сумою виходить 489 навчальних годин. З розрахунку по 5 уроків на день, було втрачено 2 тижні навчання. Очевидно, це пов'язано з Пасхальними канікулами. Як зізнавався ректор, програми були завершені завдяки великим зусиллям студентів: вони отримували великий обсяг домашніх завдань, при тому, що останні розділи предметів викладалися доволі схематично. На його думку, рік був закінчений задовільно завдяки тому, що на вступних іспитах були відібрані найбільш здібні студенти³⁸.

Наприкінці навчального року о. Сергій Афонський так характеризував вихованців КДС: «не чисельна, але дружня й добре підібрана сім'я учнів»³⁹. Проте, не зважаючи на ретельний відбір, в особовому складі вже на початку навчання відбулися значні зміни. У перші ж дні із семінарії вибуло три особи. С. Леонт'єв як репатрійований (під час війни знаходився в таборі в Німеччині) не був прописаний у Києві й тому був змушений залишити семінарію. В. Третяк після вступних іспитів відправився до колгоспу, де був бригадиром, плануючи здати справи й отримати звільнення, але його не відпустили на навчання. І. Обатуров був іподіяконом Полтавського єпископа і сподівався паралельно з навчанням влаштуватися на службу до Екзарха, але це йому не вдалося. Митрополит запропонував йому працювати дворовим робочим, на що він

³⁶ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 107.

³⁷ Там само. Арк. 76–76 зв., 108–109.

³⁸ Там само. Арк. 109.

³⁹ Там само. Арк. 109.

образився й повернувся до Полтави. Із семінарії його відрахували за порушення дисципліни (з формулюванням: «Уволить как неподходящий элемент»)⁴⁰. Таким чином, з 11 осіб, які були прийняті на навчання, залишилося тільки 8.

Разом із тим, у середині навчального року за окремою вказівкою митрополита Іоанна на правах вільного слухача до семінарії був прийнятий П. Є. Лук'янов 1928 р. н. Він був сином репресованого священника, навчався в Київському сільськогосподарському інституті, який залишив через скрутне матеріальне становище. Час від часу Лук'янов прислужував Екзарху як іподиякон у Володимирському соборі⁴¹.

У розпорядженні вихованців семінарії була невелика бібліотека, яка містила видання, необхідні для засвоєння навчального матеріалу. На кінець року вона нараховувала до 400 книг, половина з яких були підручники та посібники. На той час здійснювалася її каталогізація та систематизація. Можемо помітити, що для першого класу семінарії літератури було достатньо, але її могло не вистачати вже в наступному році через збільшення кількості студентів та поглиблення програми. Серед іншого оснащення в семінарії була фісгармонія, яку використовували на уроках співу⁴².

З 16 по 25 липня 1947 р. в КДС проходили перевідні іспити⁴³. За їх результатами студенти набрали наступну кількість балів за 8 предметів: І. І. Нікітенко та В. П. Яковенко — по 40, С. Г. Лаврентьєв — 38, П. Є. Лук'янов — 35, В. Т. Лагодний та В. А. Козел — по 32, ієрод. Анатолій (Кизяр) — 31, Г. Р. Пилипенко — 28, А. І. Крень — 27⁴⁴. Таким чином, у першому навчальному році було двоє відмінників, троє — закінчили з трійками, решта — мали чотири і п'ять. Лук'янов, який навчався на правах вільного слухача, після успішних іспитів був зарахований до 2 класу семінарії⁴⁵. По завершенні сесії було звершено подячний молебень, і вихованців розпустили на літні канікули з 26 липня по 30 вересня 1947 р.⁴⁶ Так закінчився перший навчальний рік відновленої Київської духовної семінарії.

Отже, узагальнюючи обставини відкриття та першого навчального року КДС, можемо зробити наступні висновки. Незважаючи на дозвіл уряду, пастирсько-богословські курси в Києві не були відкриті ні у 1945 р., ні в 1946 р. Причиною була відсутність належного приміщення через руйнацію міста в роки війни. Однак упродовж 1946 р. велася ін-

⁴⁰ ЦДАВО України. Ф. 4648. Оп. 3. Спр. 45. Арк. 105–105 зв.

⁴¹ Там само. Арк. 105.

⁴² Там само. Арк. 110.

⁴³ Там само. Арк. 107.

⁴⁴ Там само. Арк. 110.

⁴⁵ Там само. Арк. 108.

⁴⁶ Там само. Арк. 107.

тенсивна підготовка до відкриття курсів: здійснювалися капітальний ремонт приміщень, підбір викладацького складу та прийом документів від вступників. Очевидно, на завершальному етапі було прийнято рішення замість пастирсько-богословських курсів відкрити духовну семінарію: 23 грудня 1946 р. було призначено її ректора. Урочисте відкриття КДС, яка розмістилася в Золотоверхому монастирі, відбулося 18 лютого 1947 р.

Діяльність закладу в перший рік навчання мала деякі особливості. По-перше, семінарія розпочала свою роботу лише в складі одного (першого) класу. По-друге, через те, що 1946–1947 навчальний рік почався з великим запізненням, разом з екзаменаційною сесією він тривав з 19 лютого по 25 липня 1947 р. При цьому на аудиторні заняття було використано 88% запланованих годин, через що самостійному опрацюванню підлягав значний обсяг матеріалу.

Вкрай цікавим був особовий склад вихованців: з 52 осіб, що подали заяви, з'явитися на вступні іспити змогли лише 23; з відібраних 11 осіб на навчання лишилися тільки 8 (плюс 1 вільний слухач). Таким чином, у семінарії змогли навчатися лише 15% бажаючих. Це свідчить про довгий і тернистий шлях, який їм довелося пройти, щоби мати можливість здобувати богословську освіту. Але попри всі труднощі відкриття Київської духовної семінарії стало важливою подією в церковному житті української столиці в повоєнний час.